

RADNÓTI FOLKLORIZMUSA

Szegedre bejáró gimnazista diákként a harmincas és negyvenes évek fordulóján (1935 és 1943 közt) rendszeresen mentem hazulról a szőregi vasútállomásra. Reggelente, háromnegyed 7 táján, sokáig *kényszeresen* úgy lépdeltem a téglajárdán, hogy talpam ne érintse a téglák közti hasadékokat. Arra már nem emlékszem, miért; milyen „szankciót” akartam ezzel elkerülni. Rémlik, hogy délután, hazafelé jövet már nem törődtem ugyanezzel. Az bizonyos, hogy senkitől sem hallottam erről. Ahogy a folklorisztika mondja: jellegzetesen *Elementargedanke* volt.

1

Radnóti Miklóst nyilván ugyanez a kényszerképzet mozgatta. A követelmény csak kicsit volt más, de ő a szankciót is megörökítette. Legismertebb költeményében 1943/44 fordulóján írta:

*s az iskolába menvén, a járda peremén,
hogy ne feleljek aznap, egy kőre léptem én...*

(Nem tudhatom...)

A folklorisztika szakirodalmában nem találtam hozzá forrást.

2

Jóval előbb, szegedi tartózkodásának még az elején, 1930 decemberében írta *Tápé, öreg este* című költeményét. Ennek első szava *hapax legomenon*: Radnóti leleménye, egyszer használt, különleges szava. De a *trouvaille* forrása, eredete folklorisztikus:

Szerencselepiények füstölnek az úton...

A közönségesen (így József Attila *Medáliák* című ciklusának 3. darabjában) *tehenlepiények*, Karácsony Benőtől *tehenpalacsintának* nevezett állati ürülék Radnótól kitalált szóösszetétele azon a közismert hiedelmen alapszik, hogy aki ebbe lép, annak szerencséje lesz. A városi folklórban, mivel nálunk nem sétálnak, mint Indiában, a tehenek az utcáinkon, az a változata ismeretes, hogy akit a veréb, netán más madár lepötyt, legalább aznap, szerencséjével jár.

Az előbbi folklorisztikus motívumnál is meglepőbb, hogy noha ez közkeletű babona, a néprajzi szakirodalom, *A magyarság néprajza* negyedik, a *Magyar néprajz* hetedik kötete, egyetemi tankönyvek s hasonló összefoglalások, nem tárgyalják, nem is említik. Egyedül Kálmány Lajosnak *Magyar vízözönmondák* című értekezésében (Ethnographia, 1892. 81.) találtam hozzá párhuzamot. A magyarszentmártoni (Torontál vm.) szájhagyomány nem állati, hanem emberi ürüléknek tulajdonított hasonló szerepet. Noé felesége – az Isten tilalma ellenére – elkotyogta rokonainak, mit művel a férje, mire ezek irigységből *beleszartak a bárkába*.

*„Akkor Isten olyan fekélyt eresztött a népre, amiből mög nem gyógyulhattak
sömmi módon addig az idejig, még [= míg] végre egy ilyen beteg a Nője bárkájába
lévő csúnyaságba belekeverte magát: beleesött, ami jáltal azonnal möggyógyút. Az-
után az embörök a bárkát végképpen kitisztították, mē orvosságnak ēhorták.”*

3

Ugyanebben a versben olvassuk ezeket:

*már hiába
áll ki várni apját, anyját, csillagok nélkül
nem nő nagyra ilyenkor a kicsi legény!*

A helyi hagyomány ismerete nélkül nem világos, mit akart mondani Radnóti azzal a metaforával, hogy a tápai fiú a csillagok nélkül nem nő nagyra. A vers korábbi elemzői, Laczkó András és Baróti Dezső sem magyarázták meg. Baróti nem is említette, Laczkó pedig „a kicsi legény” valamiféle hiedelméről beszélt ugyan, de nem fejtette ki.

Tápe legjelesebb szülöttétől, Ilia Mihály barátomtól, a Juhász Gyula-kutatásban sok éven át munkatársamtól, a legilletékesebbtől kaptam érdekes és meggyőző magyarázatot. Szerinte Radnóti hallhatott arról a helyi hagyományról, amely szerint, ha az angyalok „*magukra húzták / a fekete takarókat*”, azaz olyan sötét lett, hogy a szüleit a mezőről hazaváró kisfiú „*csillagok nélkül*” nem látszott, akkor az egész napi munkája után hazatérő apja nem mondhatta neki, hogy „nagyra nőttél, mióta nem láttalak”. Ez szokásos szólás volt estelente Tápén. Kétségtelen, hogy ezt Radnóti hallotta, megjegyezte, és nem volt rest költészetében azonnal kamatoztatni. Mint mindjárt első szegedi napjaiban a *kácsa* szót, e jellegzetes kiejtésbeli tájszót.

EGY GYAKORI – ÁLTALÁNOS – MAGYAR NÉV, A TÓT

A köztudatban, illetve a köznyelvben a *tót* kifejezés egyértelműen a szláv népességre vonatkozik. Valójában kik a tótok? Megállja-e helyét az az állítás, hogy a magyarságnál oly gyakori Tóth családnév a felső-magyarországi szlovák, vagy egyéb szláv származással hozható összefüggésbe? A kérdés nem egyszerű, mélyebb gyökerekre vezethető vissza.

A történeti etimológia megállapítása szerint: a 'tót': „Jövevényszó, közvetlen forrása azonban nem határozható meg. Kétségtelenül összefügg a következő szavakkal: ófn. *diot*, kfn. *diet* 'nép'; gót *piuda* 'ua.'; óporosz *tauto* 'ország', ólitván *tautà* 'nép', litván *Tauta* 'Németország'; lett *tautà* 'nép'. Megfelelő, az ősi örökségbe tartozó szó kimutatható több indoeurópai nyelvből; etimológiailag ide tartozik pl. a ném. *deutsch* 'német és a lat. *teutoni* 'egy germán nép' is. – Az átadó nyelv meghatározhatatlansága mellett a magyar szó átvételének ideje is bizonytalan; bekerülhetett nyelvünkbe a honfoglalás előtt is. Az átvett alak **tauti* vagy **touti* lehetett, ma már pontosan meg nem határozható jelentéskörrel. A szlávok általában való megnevezésére mindenestre régtől fogva használatos volt. Az egyes önálló államiságú szláv népek (orosz, lengyel, cseh, stb.) nevének a magyarba való bekerülése folytán a tót jelentése főként azokra a szláv népekre szűkült, amelyek magukat *slověne* néven nevezték: a szlavóniai kajhorvátokra, a szlovénekre és a szlovákokra. További, lényegében a 19. században állandósult jelentésszűkülés eredményezte a csupán szlovákokra vonatkozó jelölést. – Szláv származtatása téves. – Ma a szó közszóként elavulóban van, magyar családnévként viszont igen gyakori.”¹

A *tót* név véleményünk szerint azzal magyarázható, hogy az a magyartól idegen hangzású beszédre vonatkoztatható. Dunán-innen az északi szlávokat, a szlovákokat, Dunántúlon pedig a dalmátokat, a vendeket vagy szlovéneket nevezik napjainkban is *tótok*nak. A szlavónok, szlovének, dalmátok, szlovákok beszéde eltért a magyartól nem csupán grammatikai szempontból, hanem hangzás tekintetében is, azonban ha valaki közülük magyarul beszélt, idegen a törzslakosság számára annak hangzása, azt *tótnak* nevezték. Erre vonatkozóan a törzsökös magyar, ő-ző nyelvjárású Nagykőrösről ismerünk tanulságos példát. A város számadáskönyvében jegyezték fel 1713-ban, hogy „Abanyi tótnak” fizettek munkabért a kőműves mellett végzett munkájáért.² Abony azonban magyar lakosú mezőváros Nagykőrös szomszédságában, tehát nem szláv a népessége. Nyelvjárás tekintetében válik különössé a beszédük, mivel palócosan, á-val beszéltek³. Az ő beszédük tűnt idegennek Nagykőrösön, s

¹ Benkő főszerk. 1976. 951–952.

² Novák 1989.

³ Érdekességként említjük meg az abonyiak csúfolását az „*ábányi tárká bárnyú*” kifejezéssel a környező helységben, így például Cegléden. Lásd Novák 1986.; Az abonyi nyelvjárás kialakulásában fontos szerepet játszhatott a Felföldről történő betelepülés. Abony egyik földesura Galánthai Balogh János – felesége gróf Koháry Borbála, akinek családja Gömörben volt földesúr – a református hegemonia megtörése érdekében – a „*cuius regio, eius religio*” elve alap-

ezért mondták rájuk magyar etnikumuk ellenére, hogy tótok. Azt is szükséges megemlíteni, hogy a magyarul beszélő északi szlávok, szlovákok (tótok) beszédén is érezhető volt a palóc akcentus, ha magyarul beszéltek, mint az irsaiak (pl. apa – „ápá”).⁴ Az alberti és irsai, pilisi tótok Felső-Magyarországon (Hont, Zólyom vármegye⁵), a palóc népcsoport szomszédságában éltek, s vándoroltak jelenlegi lakóhelyükre a 18. század első évtizedeiben.⁶

Földrajzilag – mit a történeti-etimológia is megállapít –, szlavónokra, dalmátokra, szlovénokra, szlovákokra utal a *tót* név. E népek, etnikumok közül csupán a horvátok, dalmátok és szlavónok alkottak állami keretet a magyar szent korona országaiként. Szlavónia – mit az ország címere szimbolizál – a két folyó, a Dráva és a Száva közötti terület, amelyet Tótországnak is neveztek. Ezt a régi nevet a magyar közjogi nyelvben még a 19. században is használták.⁷ A határőrezredek felszámolása, az új közigazgatás kialakítása során az 1870-es években „Horvát-Szlavonország” jött létre. Szlavonország, azaz *Tótország* Pozsega, Verőce és Szerém vármegyéket foglalta magában a Dráva-Száva közén.⁸ Magyar népdalban is szerepel ez az ország: „*Túl a vízen Tótországon, / Szilva terem a zöld ágon, / Szakajtottam, de nem ettem, / A babámé nem lehettem*” – énekelték.⁹ Magyarország délnyugati vendek (szlovének) által lakott területét Vas és Zala vármegyében a Lendva folyó melletti Vendvidéket a régi magyar szóhasználat *Tótföld*, *Tótság* névvel illette.¹⁰

A különböző államok területéről érkező etnikai népesség a magyar nyelvterületen és etnikai közegben – jóllehet elmagyarosodva – részint megőrizte önállóságát azáltal, hogy a személynevek utalnak az etnikai származásra. Pais Dezső a régi személynevek jelentésével kapcsolatban állapítja meg, hogy az Árpád-korban az etnikumot jelző nevek a „*rabszolgasággal lehetnek összefüggésben, mint olyan rabszolgák nevei, a kik más etnikumú szolgacsoportba kerültek.*”¹¹ A későbbi évszázadokban a magyar területekre vándorló idegen népek tagjai vezetéknévként őrizték meg az eredeti etnikumukat. A német, olasz, francia, török, kun, bolgár, görög, orosz, cseh, lengyel, horvát, bosnyák, stb népnevek mellett a tót is országra és etnikumra utal, s ezek magyar személynévvé alakultak az idők során. A *Horváth* személynévhez hasonlóan

---

ján – hoztak Felső-Magyarországról, palóc területről római katolikus telepeseket Abony mezővárosba. Balogh 1975.

⁴ Adatközlő az irsai Id. Malya Károly és felesége Erős Anna (2003-ban és 1998-ban haláloztak el nyolcvanéves korukban). A Malya vagy Mala és Erős családok már megtalálhatók az Irsa 1770-es úrbéri összeírásban is. Novák 2005. 16–137.

⁵ A származástudat szerint a Micsinai vagy Micsinyai család a Zólyom vármegyei Alsó- vagy Felső-Micsinyéről, a Motyovszkyak szintén Zólyomból, Motyova nevű faluból vándoroltak el. (SGy.). Vö. Jekelfalussy szerk. 1892. 953, 1353.

⁶ Lásd Novák 1973. 204., 215.

⁷ „Tótország”, Szlavónia régi neve. L. Horvát-Szlavonország. Révai Nagy Lexikona XVIII. Budapest, 1925. 389.

⁸ A három vármegye össznépessége 700.000 fő körül alakult 1900-ban, míg Horvát-Szlavónországé 2.4 millió körül volt. A „magyarok” száma 90.781, míg a „tót” etnikumé 17.476, akiknek többsége szlavón területen, „Tótországban” élt. Révai Nagy Lexikona X. Budapest, 1914. 295.

⁹ A Muzsikás Együttes repertoárjában is szerepel ez a népdal.

¹⁰ Filep 1982. 523.

¹¹ Pais 1922. 100.

a *Tóth* is földrajzi-etnikai tájhoz, nemzetiséghez kötődik, „Tótországhoz”, Szlavónországhoz – a többi népnévhez hasonlóan –, s a 16. században már egyértelműen magyar nyelvű népet takar.

A 11–14. században már számos idegen etnikumra vonatkozó név ismeretes: „Bulgar” (1138/1329), „lengen” vagy lengyel (1095, 1138/1329), „Hwruat” azaz horvát (1138/1329), „Uruzdi”, „Vrusti” azaz orosz (1095), „Cheh” azaz cseh (1255–1280).¹² A tót név is előbukkan. Elsőként helynévként: „villa Tout” (1120/1420), „Tot” (1219/1550), 1522-ben pedig személynévként, „Tolth”.¹³ Egy 1522. évi Bács és Bodrog vármegyei dézsmajegyzékben szereplő Morthaljos községben „Martinus Thot”, „Fabianus Thot”, Fyrrfalwa községben pedig „Michel Thot”, „Stephani Thot”, „Thomas Thot”, „Petrus Toth” nevű ember került összeírásra.¹⁴

A 14. századtól ismeretes összeírásokban már gyakori a Tót családnév. A Budai Szandzsák 1546. évi összeírásában Nagykőrösön „Tód Borbás” és fia, „Tód Szaniszló” és testvére, valamint „Tód Ambrus” szerepel. Cegléden „Tód Antal”, „Tód Ferenc”, „Tód Márkus”, „Tód Petre fia Márkus”, Tód János fia Mihály”, „Tód Tamás”, „Tód Márton testvére Mihály”, „Tód Ambrus”, Tód Gergel” szerepelt. A tót mellett cseh („Cse Ferenc”), horvát („Hirvát Bálint, Hirvát Gergel”) kun (Kun Éliás, János, Albert, Benedek), német („Német Gergel”), török („Török Ambrus”), jász (Cegléden Jász Andrást említik 1559-ben) etnikumra utaló személynévek is szerepeltek.¹⁵ A Gyula Szandzsák 1567. évi összeírásában 198 család közül hét viselte a Tót nevet, ugyanakkor két Oláh és egy Török nevű családfőt is regisztráltak.¹⁶

Nagykőrös mezőváros 1626. évi számadáskönyvében „Tott János”, „Tott Jakab”, „Tott György”, „Toot Albert”, szerepel, ők a szegényebb réteghez tartoztak, 0–12 marhaszám adónemnek megfelelően.¹⁷ Ugyancsak Nagykőrös 1695/96. évi számadáskönyve tünteti fel a helységbe költözött jövevényeket, akik a háborús időszak létbizonytalansága miatt kerestek menedéket a biztonságosabb mezővárosban. Ezek a jövevények ideiglenes hajlékban húzhatták meg magukat, putriban, földházban, „Lyuk”-ban laktak. A különböző közeli-távoli helységekből (Tószeg, Várkony, Kürt, Nőtics, Mocs, Rozsnyó, Cseke, Rahó stb.) jövők között említik meg „Thót János Pohlyák” nevét „Thót Mihály” mellett.¹⁸ Az előző Tót nevű esetében a „Pohlyák” ragadványnév az illető északi szláv, lengyel voltát bizonyítja. Tehát azt, hogy az idegen, délnyugati, szlavón etnikumra vonatkozó „Tót” vezetéknev északi szláv ragadványnévvel egészül ki, az illető származását pontosítva, illetve konkretizálva.

Idegen etnikumra utaló nevek között szerepelt két „Ola Mihály” nevű ember (egyikük tekintélyes vagyonnal rendelkezett 112 marhaszámmal megfelelően), „Kun Jakab”, „Német Benedök”, „Tatar Lukacz”, valamint „Török Istvan”, „Török Dömö-

¹² Pais id. m.

¹³ Benkő főszerk. 1976. 951.; Feltételezhető, hogy a Valkó folyó mentén fekvő Tóthfalu azonos az 1279. körül említett *Touth* faluval. Erre a helységre vonatkozó pontos adat 1435-ből ismeretes. Pesty 1880. 350.

¹⁴ Bárczi 1956. 150–151.

¹⁵ Káldy-Nagy 1972. 297–298., 302–304.; Káldy-Nagy 1977. 154.

¹⁶ Káldy-Nagy 1982. 44–47.

¹⁷ Novák 1994.

¹⁸ PML NkV Tan. SZK 1695/96.; Lásd Novák 1994. 652–653.

tör” és „Török Lőrincz”.¹⁹ Az 1650-es „Regestrum renovatum”-ban összeírt 482 adózó fő közül 15 viselte a „Tott” nevet. Az „Olah”, „Török”, „Tatar” nevek között már megtalálható a „Horvat” név is: „Horvat Giörgi”, „Horvat Balas”, „Horvat Pall” „Horvat Janos”, egy másik „Horvat Giörgi” is. „Tataj Horwat Giörgi” ragadványneve arra enged következtetni, hogy az illető Horvát nevű lakos Tatáról költözött Nagykőrösre.²⁰

A 18. században már igen elterjed személynév a Tóth. A Mária Terézia-féle úrbéri összeírás 1770-ben ezt igazolja. Példaként a „Három várost” emeljük ki Pest vármegyéből.

A legnagyobb lélekszámú mezővárosban, Kecskeméten (3125 családfő) a „Tóth” nevűek aránya 3,77 % (118 fő). Számosan közülük ragadványnevet is viseltek, amelyek származási helyükre, foglalkozásukra, másik családdal való rokoni kapcsolatra, s egyebekre utalnak („Ócsaj Tóth”, „Kürti Tóth”, „Sz. Mih. Tóth”, „Turcsányi Tóth”, „Baracsi Tóth”, „Czeg.[lédi] Tóth”, „Liptói Tóth”, „Uri Tóth”, „Hidvégi Tóth”; „Izsáki Tóth”; „Juh.[ász] Tóth”, „Csordás Tóth”, „Füszfás Tóth”, „Molnár Tóth”, „Kovács Tóth”, „Paplanos Tóth”, „Tapasz Tóth”, „Csut.[orás] Tóth”, „Turós Tóth”; „Árok Tóth”, „Bodri Tóth”, „Pancza Tóth”, „Tangala Tóth”, „Uzo Tóth”, „Vojvoda Tóth”, „Ferto Tóth”, „Futó Tóth”, „Pernyész Tóth”, „Dora Tóth”; „Sain Tóth”, stb).. A más, idegen származásra utaló személynevek között megtalálható a Horváth (42 fő), Német (16 fő) Kun, Oláh (9-9 fő), Rác, Török (7-7 fő), Cseh (6 fő), Lengyel és Polyák (2-4 fő) és Bolgár (1 fő). A francia származásra ragadványnév utal: „Franczia Kiss”. Családra utalóan az etnikumra utaló név megtalálható ragadványnévként is, például „Horváth Török János”, „Lengyel Tóth Mihály”, „Rác Horváth”.²¹

A Nagykőrösön összeírt 1252 családfő közül 51 viselte a Tóth vezetéknévet (4,07 %). A ragadványnevek hasonlóan tájékoztatnak, mint a kecskemétiak: származási helyre (Ványi Tóth”, „Irházi Tóth”, „Halasi Tóth”, „Fenyvesi Tóth”, „Szántai Tóth”, „Inokai Tóth”); valamint egyebre („Tóth Varga Miklós”, „Pintér Tóth”, „Pálóczi Tóth”, „Sigo Tóth”, „Vigh Tóth”). Itt is megtalálható a Németh (8 fő), Oláh (9 fő), Rác (5 fő), Horváth, Kun, Szász (4-4-4 fő), Cseh, Görög, Olasz (2-2-2 fő), Lengyel, Orosz, Török (1-1-1 fő) családnév. A „Görög” személynév a helyben megtelepült „görög” kereskedőkre vonatkozik.²²

Cegléden az összeírt 858 lakos közül Tóth nevű 37 volt (4,31 %). Itt is megtalálhatóak a ragadvány családnevek: „Tóth Farkas István”, „Sz.[ent]Már.[toni] Tóth Pál”, „Kát.[ai] Tóth Gergely”, „Tóth Horváth János”, „Ref.[ormátus] Tóth Mihály”. Az egyéb nemzetiségre utaló családnevek közé tartozik az Orosz (8 fő), Cseh (7 fő), Török (5 fő), Rác (2 fő), valamint a Görög, Kun, Német egy-egy fővel.²³

A különböző összeírásokban a személynév rendszerint foglalkozásra (szabó, varga, fazekas, kovács, kalmár, sáfár, szücs, molnár, aszalós, méhes, szíjártó stb.), a származás, elvándorlás helyére (Somogy, Tolna, Sárköz, Buda, Pest, Koppány, Pataj,

¹⁹ PML NkV Tan. SZK 1626. 17, 26, 40, 43, 52, 57, 59, 65, 72, 74. pag.

²⁰ PML NkV Tan. SZK 1650. 18,39, 47, 60, 64, 66, 73, 75, 79, 80, 83, 84, 87, 93, 95, 101, 103, 106, 123, 133, 139, 141, 149, 150, 157. pag.

²¹ Novák 2005.

²² Novák id. m.

²³ Novák id. m.

Gyón, Rékas, Kőrös, Ócsa, Bial, Alattyán stb.), tulajdonságra (nagy, kis, fekete, veres, gonosz, angyal, acél, aranyos stb.), utónévre (Ádám, Jakab, Gál, Fülöp, Orbán, Gergely, Márton, Máté, Piroska, Simon stb.) utalnak. Az etnikumra vonatkozó névanyag is jelentős – mint utaltunk rá –, oláh, török, rác, horvát, kun, jász, német, s érdekességgént szükséges megemlíteni, hogy magyar elnevezés is előbukkan Kecskeméten, Nagykőrösön és Cegléden. Nagykőrös 1546, 1559. évi török adóösszeírásai Magyar Nándorról történik említés.²⁴ Magyar etnikumra utal a székely személynév Kecskeméten (1546-ban „Székel Simon”),²⁵ a barkó és a palóc vezetéknev Nagykőrösön a 17. századi adóösszeírásokban.²⁶

A Tót családnév Felső-Magyarországon is általánosan előfordul, mégpedig magyarok lakta helységekben. Gömör vegyes etnikumú terület, ahol magyarok voltak többségben, de a települések egyharmadában szlávok éltek a 18. század végén. Mária Terézia úrbérrendelete alapján az úrbéri összeírást 1771-1773-ban végezték el. A kérdező biztosok kilenc kérdőpontra kerestek választ, majd összeírták a lakosságot, megállapítandó az úrbárium szerinti jobbágytelek nagyságát.²⁷ A szlávok lakta helységekben biblikus cseh nyelven írták le a válaszokat a különböző nyelvjárást használó hivatalnokok. A Szlovák családnév néhány esetben felbukkan az összeírásokban. Így például Krasznahorkaváralján „Szlovák” Mihály féltelkes jobbágyot említik 1771-ben.²⁸ Muránylehotán „Szlovák” János nyolcadtelkes jobbágy szerepel az összeírásban. Ebben a szláv lakosságú faluban a szlovák etnikumra utalnak a *Fabó, Szenko, Kino, Verbar, Valko, Hrnda, Laboss, Spisák, Kubászko, Szlamenik* családnevek.²⁹ Érdekességgént említhető meg, hogy szláv származású földesurak is voltak Gömörben, többek között a Záborszky, Csemnyiczky, Krajnyik, Sztehlo famíliák. Kuntaplóca egyik földesura 1771-ben Sebők Mihály, akinek örököse már 1773-ban *Szlovák* Mihály földbirtokos (három jobbágy és egy zsellér felett rendelkezett).³⁰ Felső-Magyarországról (pl. Zólyom vármegye) a 18. század elején az Alföldre, a Cegléd közeli Albertibe települt szlovák (tót) lakosok (Brтка, Vrabcz, Tyetvorák, Ocsenás, Bisztrán, Szuda, Krnyis, Motyovszky, Muhán, Jansik Sztvorecz, stb) között is megtalálható szlovák vezetéknev. Az 1770-es úrbéri összeírásban szerepelt *Szlovák* György féltelkes jobbágy.³¹ Feltételezhetően már a 18. század eleji betelepülés során Tóth nevű család is érkezett Albertire – az 1715-ös országos összeírás is említi már Tóth Istvánt –, azonban neve nem hozható kapcsolatba szlovák származással (ti. a lakosság többségét szláv nevéek alkották), jóllehet minden bizonnyal azonosult a szlováksággal, beszélte nyelvüket, hasonlóan a Csányi, Szabó, Szücs, Juhász, Balás, Máthé, Erős nevű családok tagjaihoz).³²

A különböző szláv eredet örökítődött meg több magyarrá vált családnévben. Gömörben is előfordulnak Orosz, Cseh, Rusznák, Polyák nevű családok. Szintén

²⁴ Káldy-Nagy 1972. 297.; Káldy-Nagy 1977. 153.

²⁵ Káldy-Nagy 1972. 329.

²⁶ Pest Megyei Levéltár Nagykőrös Város Lt. Számadáskönyvek 1626–1678.

²⁷ Lásd Novák 2001.

²⁸ OL HTL Úrb. összeírások. Oppidum Kraszna Horka Várallya.

²⁹ OL HTL Úrb. összeírások. Possessio Murány – Lehota.

³⁰ OL HTL Úrb. összeírások. Possessio Kun – Taplócza.

³¹ Novák 2005. 50.

³² Hídvégi 1990. 41–42.

érdekesség, hogy Ratkószuha község többségében szláv lakosai (köztük Bráz, Dratvas Jeszenaj, Machan, Matyey családok) között magyar nevűek is megtalálhatók (Czók, Geczej, Meszár, Szakál), s köztük szerepelt a falu egyik előljárója – aki kézjegyével hitelesítette a kérdőpontokra adott feleletet –, „Palócz Petra”, aki viszont – mint neve utal rá – a magyarság palóc népcsoportjából származhatott. Az úrbéri összeírásban a Palócz név „Palicz”-ra változott, s ez a névmódosulat az erőteljes szláv hatást bizonyítja a „Petra” keresztnév használatához hasonlóan.³³

A transhumance révén Gömörbe román népesség is felvándorolt. Erre utalnak az „Olach György” (Vizesrét), „Valach Mihály” (Gesztes), és „Ruman János” (Kisveszverés) személynevek.

Gömör magyarok lakta falvaiban is gyakori családnév a Tót. Például Jólészen „Thót Márton”, „Thót Mihály”, „Thót András”, „Idős Thót István” jobbágyokról történik említés, Krasznahorkahosszúréten pedig „Thót Jánosról”, „Thót Andrásról”. „Thót Péterről”. Jólész jobbágysága között történik említés „Magyar István” negyedtelkes gazdáról. A magyar lakosságú faluban a magyar etnikumra utaló Magyar családnév hasonló, mint a szláv lakosság között a Szlovák családnév előbukkanása. Ez utóbbi esetben a Szlovák név is magyar jelleget mutat – hasonlóan a Cseh, Orosz, Rusznák, Polyák nevekhez –, mert a biblikus cseh nyelvet használó hivatalos emberek magyar fonetikával írták le a neveket, ahogyan azt hallották a megkérdezettektől.³⁴

Összegzésképpen megállapítható, hogy a 'tót' név a magyartól eltérő, szláv nyelvet beszélő népekre vonatkozik, ugyanakkor a Tóth családnév általánosnak mondható, gyakori vezetéknév a magyarság körében. Más, közismert népnévhez hasonlóan (horvát, német, rác, oláh, orosz, cseh, lengyel vagy polyák, ruszin, stb) a tót is földrajzi, etnikai gyökerekkel rendelkezik. A közismert országok és etnikumok mellett a tót kevésbé ismert földrajzi és etnikai név, amely valójában Tótországhoz kapcsolódik. A magyar uralkodók rendszerint latin nevükön nevezték meg a szent korona, az uralmuk alá tartozó országokat (Hungaria, Bohemia, Croatia, Dalmatia,), közöttük Slavonia-t. Tótországot az egykori Pozsega, Szerém és Verőce vármegyek alkotják a Dráva és Száva folyók közötti területen.³⁵ Ezt a szlavón népességet illették tót névvel. Az évszázadok viszonyosságai során – különösen a török birodalom térhódításakor a 16. századtól – a délnyugaton élő szlavón népesség a horvátokhoz hasonlóan fokozatosan húzódott fel a Kárpát-medence felsőbb vidékeire, s a szélesebb néprétegek elveszítve eredeti nevüket, a magyarság részéről ragadványnévként – mint a

³³ OL HTL Urb. összeírások. Possessio Ratkó Szuha.

³⁴ Nem írták Slowaknak a Szlovákok, mint ahogyan tették azt például a Spissák, Szpisák esetében.

³⁵ Az 1750-ben létrehozott nagykerösi Kovács Céh szabályzatát I. Ferenc Habsburg császár szentesítette, akinek címeit felsorolták a dokumentumban: „*Nos Franciscus Primus Divina Clementia Austriae Imperator Hierosolymae Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Slavoniae, Galliciae et Lodomeriae Rex Apostolicus, Archidux Austriae; Dux Lotharingiae, Salisburgi, Virceburgi et in Franconia, Magnus Dux Cracoviae, Magnus Princeps Transilvaniae, Dux Styriae, Carinthiae et Carnioliae, superioris et inferioris Silesiae, Princeps Berthiksgadenae et Mergenthemii Comes Comes Habsburgi etc.*” PML NkV Tan. ir. 1823.

Horvát (Horváth), a Rácz – Tót (Tóth) vezetéknevvel lettek felruházva,³⁶ s váltak ezzel a névvel a magyarság, a magyar etnikum szerves részévé. Ellentétben azokkal, akik megőrizték eredeti nevüket, s nemzetiségként tartották meg a szláv identitásukat, nyelvüket, hasonlóan a németekhez, szerbekhez, románokhoz, ruszinokhoz. Ők alkotják a horvát, rác (szerb), szlovén (vend), szlovák, sváb (német), szász, oláh (román) nemzetiségeket Magyarországon.

IRODALOM

BALOGH Sándor

1975 *Abony történeti és művészeti emlékei (1450-1741)*. Ceglédi Füzetek 21. A Kossuth Múzeum kiadása, Abony.

BÁRCZI Géza

1956 A magyar személynevek XVI. századi történetéhez. *Magyar Nyelv* LII. 144–157.

BENKŐ Lóránd főszerk.

1976 *A magyar nyelv történeti és etimológiai szótára* 3. Akadémiai, Budapest.

FILEP Antal

1982 Vendvidék, in: ORTUTAY Gyula főszerk. *Magyar Néprajzi Lexikon* 5. Akadémiai, Budapest, 523.

HÍDVÉGI Lajos

1990 *Pusztabokrok II. Adatok Alberti, Irsa, Dánszentmiklós és Mikebuda történetéhez*. (Sajtó alá rendezte Dr. NOVÁK László.) Albertirsa Barátainak Köre, Albertirsa.

JEKELFALUSSY József szerk.

1892 *A magyar korona országainak Helységnévtára*. Országos M. Kir. Statisztikai Hivatal, Budapest.

KÁLDY-NAGY Gyula

1972 *Kanuni devri budin tahrir defteri*. Ankara Üniversitesi dil ve Tarih-Coğrafia Fakültesi Yayınları: 177., Ankara.

1977 *A Budai Szandzsák 1559. évi összeírása*. Pest Megye Múltjából 3. Pest Megyei Levéltár, Budapest.

1982 *A Gyulai Szandzsák 1567. és 1579. évi összeírása*. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 10. Békés Megyei Levéltár, Békéscsaba.

NOVÁK László [Ferenc]

1973 Halottkultusz és fejfatípusok Albertirsán, in: IKVAI Nándor szerk. *Studia Comitatusia. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból* 2. Szentendre, 203–228.

1986 *A Három város*. Gondolat Kiadó, Budapest.

1989 *A Három város építészete*. Az Arany János Múzeum Kismonográfiái 8. Arany János Múzeum, Nagykőrös.

---

³⁶ Ezzel kapcsolatosan találóan fogalmaz Pais Dezső: „Valamely nép tulajdonnevei, mint általában egész nyelvrendszere, a legszorosabb, legszövevényesebb összefüggésben állnak történeti életének változásaival, különösen pedig művelődésének történeti élete folyamán végbemelő fejlődésével. Az eredeti tulajdonnevek jelentésének kérdései csupán művelődéstörténeti szempontból oldhatók meg; hisz a képzet- vagy fogalomkörök, melyekből valamely nép tulajdonneveit meríti. Továbbá a szerepek, melyekben azokat alkalmazza, a művelődési viszonyok szerint alakulnak. A kölcsönnevek származásának felderítése meg a művelődési érintkezések kibogozásával jár együtt. tehát a nyelvtudománynak idevágó része elsősorban nem egyéb, mint alkalmazott művelődéstörténet.” Pais Dezső, 1921. 158.

- 1994 *Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig I-II.* Nagykőrös Város Monográfiája I. Arany János Múzeum, Nagykőrös.
- 2001 Gömör településnéprajza, in: UJVÁRY Zoltán szerk. *A gömöri magyarság néprajza I.* Debreceni Egyetem Néprajzi Tanszék, Debrecen, 541–816.
- 2005 *Mária Terézia úrbéri összeírása Pest-Pilis-Solt vármegyében.* Archivum Musei de János Arany nominati II. Arany János Múzeum, Nagykőrös.
- PAIS Dezső
- 1921 Régi neveink jelentéstana. *Magyar Nyelv XVII.* 158–163.
- 1922 Régi neveink jelentéstana. *Magyar Nyelv XVIII.* 93–100.
- PESTY Frigyes
- 1880 *Az eltűnt régi vármegyék. Első kötet.* MTA, Budapest.